

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

LIFE SAFETY OF PARTICIPANTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Сьогодні у нашій країні існує низка ситуацій, що негативно впливають на безпеку учасників освітнього процесу, створюючи чимало загроз для їх життя та здоров'я. Безпека учасників освітнього процесу – важливе питання для кожного закладу вищої освіти, що можна чітко прослідкувати у викладанні відповідних дисциплін та проведенні інструктажів з техніки безпеки на заняттях. Тож дослідження присвячене питанням безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти. Аналізуються чинні нормативні акти, що регламентують особливості безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти. Розглядається сучасний стан дисципліни «Безпека життєдіяльності», зазначаючи наявні проблеми її викладання. Особлива увага приділяється безпеці життєдіяльності студентів-медиків: розглядаються основні питання, з якими знайомляться студенти під час вивчення відповідних дисциплін. Крім цього, актуалізуються питанням безпеки життєдіяльності за умов надзвичайних ситуацій різного характеру, що виникають під час сучасної повномасштабної війни. Наголошується на необхідності створення цілісної системи, що дозволить забезпечити належне формування знань, вмінь і навичок з безпеки життєдіяльності усіх учасників освітнього процесу у медичних закладах вищої освіти. Зосереджено увагу на необхідності формування культури безпеки, що є надзвичайно важливою саме для студентів медичних спеціальностей. Дослідження дозволило систематизувати сучасні дослідження, присвячені питанням безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, а також визначити наявні проблеми, яким до цього не приділялось достатньо уваги у наукових колах. Крім цього, вдалося зосередитись на усіх сучасних проблемах викладання даної дисципліни. Дослідження має важливе значення у контексті сучасних подій, а його результати можуть бути використані у процесі подальших наукових пошуків.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, заклад вищої освіти, надзвичайні ситуації, освітній процес, правила безпеки.

Today in our country there are a number of situations that negatively affect the safety of participants in the educational process, creating many threats to their life and health. The safety of participants in the educational process is an important issue for every institution of higher education, which can be clearly observed in the teaching of relevant disciplines and the conduct of safety training in classes. Therefore, the study is devoted to the issues of safety of life activities of the participants of the educational process in institutions of higher education. The current regulatory acts regulating the safety features of the participants in the educational process in higher education institutions are analyzed. The current state of the discipline "Life Safety" is considered, noting the existing problems of its teaching. Special attention is paid to the safety of life activities of medical students: the main issues that students become familiar with during the study of the relevant disciplines are considered. In addition, the issue of life safety under conditions of emergency situations of various nature, which arise during modern full-scale war, is brought up to date. It is emphasized the need to create a comprehensive system that will ensure the proper formation of knowledge, skills and life safety skills of all participants in the educational process in medical institutions of higher education. Attention is focused on the need to form a safety culture, which is extremely important especially for students of medical specialties. The study made it possible to systematize modern studies devoted to the issues of life safety of participants in the educational process, as well as to identify existing problems that have not received enough attention in scientific circles. In addition, it was possible to focus on all modern problems of teaching this discipline. The study is important in the context of current events, and its results can be used in the process of further scientific research.

Key words: life safety, institution of higher education, emergency situations, educational process, safety rules.

УДК 351.454

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.1>

Сівак О.А.,

викладач циклової комісії фізичного виховання та здорового способу життя Черкаської медичної академії

Данілова Т.О.,

викладач циклової комісії фізичного виховання та здорового способу життя Черкаської медичної академії

Постановка проблеми. На сьогоднішній день можна спостерігати бурхливий розвиток системи вищої освіти у нашій країні, що зумовлює приділення більшої уваги до окремих аспектів навчального процесу. Одним із таких є саме безпека життєдіяльності, актуальність якої зумовлена появою низки проблем та негативних факторів, що можуть нашкодити майбутнім фахівцям. В цілому, безпека життєдіяльності є важливим аспектом підготовки майбутніх фахівців з будь-яких спеціальностей, оскільки підготовка студентів обов'язково має

здійснюватися у особливих умовах, де не буде створено жодних небезпечних умов, які можуть нашкодити їхньому здоров'ю або життю. Разом з тим, кожен студент обов'язково повинен знати усі особливості правил безпеки, яких слід дотримуватися у процесі навчання. Варто зазначити, що існує чимало ситуацій, у яких можуть бути потенційно небезпечні для здоров'я студентів фактори, і за умов недотримання правил безпеки дані фактори можуть лише нашкодити студентам. Разом з тим, наразі у нашій країні спостерігається

надзвичайно складна ситуація, пов'язана із повномасштабною війною та усіма негативними наслідками, які вона створює. Враховуючи усе це, існує необхідність комплексного дослідження питань безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти, а також перегляду наявних правил із врахуванням усіх особливостей сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізуючи проблему безпеки життєдіяльності у закладах вищої освіти, можна сказати, що дані питання активно досліджуються у наукових колах. Так, такі дослідники, як В. В. Бегун, В. М. Заплатинський, О. Запорожець та І. М. Науменко досліджували питання виховання культури безпеки життєдіяльності. У свою чергу, Р. Я. Романюк та О. А. Крюковська досліджували проблеми викладання дисциплін з охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у закладах вищої освіти. Однак серед досліджень рідко приділяється увага проблемам сучасності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, особливо важливим є визначення не лише особливостей забезпечення безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти у загальному вигляді, але й визначення усіх важливих питань за умов саме сучасної ситуації. Окрім цього, слід звернути увагу на питання забезпечення належних умов навчання для студентів медичних закладів вищої освіти.

Постановка завдання. Враховуючи усе це, у даному дослідженні буде детально проаналізовано усі особливості безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу у, насамперед, медичних закладах вищої освіти. Окрім цього, більшу увагу слід приділити сучасним проблемам та викликам, що впливають на безпеку життєдіяльності учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом багатьох років розвитку системи вищої освіти у нашій державі мали місце чимало проблем, пов'язаних з недотриманням правил безпеки життєдіяльності та цивільного захисту учасників освітнього процесу. Наявні проблеми нерідко призводили до виникнення такого явища, як виробничий травматизм, коли у процесі виконання різних навчальних завдань, а також у процесі проходження виробничих практик, студенти отримували травми різної тяжкості. Окрім цього, навіть у процесі навчання та здобуття теоретичних основ майбутньої професії студенти можуть зіткнутись із небезпечними ситуаціями, непов'язаними з навчальним процесом: пожежі, поширення вірусних хвороб, зовнішня небезпека під час війни, терористичні акти, які, на жаль, мають місце у закладах освіти навіть у нашій країні. Усі ці ситуації зумовлюють необхідність створення цілісної

системи безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, до якої будуть долучатись і викладачі, і студенти, і інші працівники закладу вищої освіти.

Подібні заходи наразі чітко регламентовані чинним законодавством, а також внутрішніми нормативними актами кожного закладу вищої освіти. Наприклад, таким є Кодекс безпечного освітнього середовища, який наразі запроваджується у закладах загальної середньої освіти: у ньому йдеться мова про створення такого середовища, де наявні безпечні умови навчання та праці, а також комфортна міжособистісна взаємодія, що позитивно впливає на якість освітнього процесу [1]. Окрім цього, у контексті системи вищої освіти затверджено Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти (від 2017 року), у якому йдеться мова про необхідність створення належних безпечних умов навчання, а також про необхідність викладання навчальних дисциплін, що дозволять студентам краще ознайомитись з положеннями безпеки життєдіяльності, які викладаються для студентів кожної спеціальності, у тому числі і медичних [2]. Також частково правила безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти зазначені у Законі України «Про охорону праці», який є основоположним для створення внутрішніх положень, що регламентують безпеку життєдіяльності у закладах вищої освіти. Згідно з цим законом важливо підкреслити, що пріоритет державної політики та системи вищої освіти – пріоритет життя і здоров'я відносно будь-яких результатів виробничої діяльності. Тож умови та безпека праці, їх стан та покращення – найважливіша задача соціальної політики будь-якої сучасної промислово розвинутої держави [3].

Особливу увагу у наукових колах звертають, насамперед, на проблему належного викладання дисциплін з безпеки життєдіяльності для учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти. Наразі дані дисципліни є однією з найбільш важливих складових системи забезпечення норм та правил безпеки життєдіяльності у закладах вищої освіти, оскільки завдяки цьому студенти у повній мірі розуміються в усіх особливостях навчального процесу, в усіх наявних правилах безпеки навчального процесу та окремих його складових. Дана дисципліна викладається для студентів будь-якої спеціальності та переважним чином містить універсальні для кожної спеціальності положення, однак у більшості випадків окремих питань, що стосуються кожної окремої спеціальності, під час вивчення даних дисциплін немає. Окрім цього, чимало дослідників наголошують на тому, що дана дисципліна є переважно теоретичною, аніж практичною

та прикладною, що негативно впливає на знання студентів усіх необхідних положень та правил. Також на сьогоднішній день ми можемо спостерігати поступове скорочення годин, що надаються для вивчення даної дисципліни та інтегрування даної дисципліни з іншими предметами, що вивчаються у закладах вищої освіти. Усе це негативно впливає не лише на викладання даної дисципліни, але й на рівень обізнаності студентів у відповідних питаннях безпеки життєдіяльності, що сприяє збільшенню випадків виробничого травматизму та отримання травм під час навчання [4].

Втім, не дивлячись на низку негативним моментів, пов'язаних зі становищем даної дисципліни, слід зазначити те, що на сьогоднішній день БЖД як галузь наукових знань глибоко вивчає проблеми безпеки життєдіяльності, намагаючись охопити всі сфери життя і діяльності людини. Вона сміливо розширює свою «територію» досліджуваних проблем і вже довела свою життєздатність. Окрім цього, дана дисципліна у багатьох вищих навчальних закладах є обов'язковою дисципліною для студентів вищих навчальних закладів, тож включена в освітньо-професійні програми (ОПП) підготовки фахівців будь-якої спеціальності та напряму спеціалізації [5].

Що стосується студентів, які навчаються у медичних закладах вищої освіти, то у процесі навчання вони стикаються з величезною кількістю ситуацій, що можуть створити додаткову небезпеку для їхнього життя. Усе це зумовлює необхідність не лише комплексного вивчення даної дисципліни, але й ознайомлення з правилами безпеки майже на кожному навчальному занятті, оскільки студенти-медики можуть працювати з небезпечними препаратами, що містять у собі віруси, хвороботворні бактерії, хімікати, а також з різноманітними інструментами, неналежне використання яких може призвести до травматизму. Таким чином під час виконання практичних та лабораторних робіт, що передбачають роботу з відповідними предметами, студенти обов'язково знайомляться з правилами безпеки, які слід дотримуватись під час виконання робіт.

Аналізуючи навчальні програми та навчальні посібники з Безпеки життєдіяльності та Основ безпеки життєдіяльності, слід визначити наступні основні питання, які вивчаються студентами-медиками та студентами інших спеціальностей під час вивчення даних дисциплін [6; 7]:

1) особливості пожежної безпеки, а також газота електробезпеки у закладах вищої освіти – правила поводження з приладами, правила поведінки під час відповідних аварій тощо;

2) особливості евакуації під час виникнення надзвичайних ситуацій;

3) особливості поведінки під час аварій техногенного характеру;

4) особливості охорони навколишнього середовища у процесі навчання – утилізація відходів, дотримання відповідних правил безпеки тощо;

5) правила поведінки з приладами, препаратами тощо;

6) правила надання домедичної допомоги у різних ситуаціях.

Даний перелік не є вичерпним, оскільки під час вивчення даних дисциплін студенти можуть знайомитись з іншими питаннями, не зазначеними вище. Однак найголовнішим є те, що у процесі вивчення даних дисциплін, а також у процесі відповідних інструктажів перед виконання певних робіт студенти оволодівають особливим рівнем культури безпеки, що є важливим для студентів-медиків, адже саме їм належить роль пропагування безпечного та здорового життя у суспільстві. Стикаючись із низкою небезпечних ситуацій та з їхніми наслідками, медики на власній практиці розуміють, наскільки важливим є дотримання усіх правил безпеки життєдіяльності, у тому числі і під час навчального процесу у закладі вищої освіти. Подібна культура безпеки є важливою у контексті сучасного суспільства, адже саме вона дозволить належним чином підготувати майбутніх спеціалістів, а також і гідних громадян своєї держави. Таким чином, результатом такого навчання є відтворення в діяльності і особистості студентів культури безпеки, розвиток їх творчих сил і здібностей до профілактики ризиків, освоєння знань, умінь і навичок, звичаїв, норм, цінностей, вдосконалення світоглядної, інтелектуальної, етичної та психологічної готовності до безпечної життєдіяльності, формуванню особистості, готової діяти в непередбачуваних (у тому числі небезпечних та екстремальних) умовах, що прагне до постійного самовдосконалення та реалізації нових можливостей [8].

Окрім цього, важливо підкреслити, що у процесі навчання студенти-медики стикаються з небезпечними ситуаціями не лише навчального характеру, але й такими, що спричинені негативними зовнішніми факторами. У наукових колах існує достатня кількість досліджень, присвячених безпеці життєдіяльності за умов виникнення певних надзвичайних ситуацій. Так, наприклад, в одному з досліджень зазначається, що студенти, у тому числі і студенти-медики, обов'язково мають володіти знаннями, вміннями та навичками, необхідними для забезпечення необхідного рівня безпеки у певних надзвичайних ситуаціях, які можуть виникнути у процесі професійної діяльності. Окрім цього, студенти оволодівають вміннями превентивного планування та управління заходами цивільної безпеки за умов виникнення надзвичайних ситуацій. При цьому у закладах освіти щороку проводяться тренування з питань поведінки під час подібних ситуацій, однак варто зазначити, що подібні тренування проводяться здебільшого у закладах

загальної середньої освіти, тож у закладах вищої освіти даним питанням, на жаль, приділяється недостатньо уваги [9].

Втім під час навчального процесу на сьогоднішній день студенти стикаються з ще більш негативними надзвичайними ситуаціями, правилами поведінки під час яких є ще більш серйозними. Сьогодні у нашій країні йде війна, яка забрала життя тисяч мирних українців, зруйнувала навчальні заклади, призвела до загибелі працівників освіти на їхніх робочих місцях тощо. Усе це відбувається по всій території України, незалежно від того, де саме розташований заклад освіти. Так, зовсім нещодавно рано вранці був пошкоджений Національний університет «Одеська політехніка», а у селі Сергіївка, що на Донеччині, 30 червня загинула вчителька, яка під час обстрілу населеного пункту перебувала на робочому місці. Усе це зумовлює необхідність створення спеціальних кодексів безпеки у кожному закладі вищої освіти, ознайомитись з яким в обов'язковому порядку має кожний студент, викладач та інший учасник освітнього процесу. Сьогодні кожний заклад вищої освіти, який працює не дистанційно, має забезпечити усіх учасників навчального процесу доступом до бомбосховища, до якого усі вони за потреби зможуть вільно потрапити. Окрім цього, під час сигналу повітряної тривоги навчальні заняття одразу припиняються, а студенти та викладачі прямують до безпечного місця. Однак, на превеликий жаль, далеко не кожен учасник навчального процесу дотримується зазначених правил, вважаючи, що його навчальний заклад не перебуває у небезпеці. Усе це призводить до тяжких жертв серед студентів та освітян, саме тому існує необхідність вдосконалення культури безпеки та вдосконалення відповідних знань не лише студентів, але й інших учасників освітнього процесу [9].

Тож студенти-медики сьогодні стикаються не лише з небезпечними ситуаціями професійного характеру, але й з тими, що відбуваються незалежно від умов навчального процесу. На щастя, більшість закладів медичної освіти мають бомбосховища, які мають належне оснащення, що дозволяє не лише перебувати там під час повітряних тривог, але й за потреби продовжувати навчальні заняття, а також організувати дозвілля. Проте існує необхідність подальшого вдосконалення бомбосховищ, оскільки наявна ситуація продовжує негативно впливати на безпеку учасників освітнього процесу закладів вищої освіти нашої країни [10].

Висновок. Отже, на сьогоднішній день безпека життєдіяльності учасників освітнього процесу

у закладах вищої освіти є важливим питанням, якому, на жаль, далеко не завжди приділяється достатньо уваги. Проведене дослідження доводить те, що у наукових колах не приділяється увага на питання безпеки життєдіяльності саме студентів-медики, а наявні дослідження мають здебільшого загальний характер. В цілому, наразі існує необхідність створення особливої культури безпеки, що дозволить покращити наявний стан відповідних дисциплін, а також покращити знання учасників освітнього процесу з питань безпеки життєдіяльності за різних умов навчання. Сучасні події у нашій країні доводять необхідність приділення більшої уваги даній дисципліні у закладах вищої освіти, а також проведення додаткових занять з питань безпеки життєдіяльності на кожному курсі навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. – К. : 2018. 56 с.
2. Наказ «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text>
3. Про охорону праці: Закон України від 14 жовт. 1992 р. No 2694-XII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
4. Нагайчук О. В. Аналіз проблем викладання дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» у ВНЗ України [Електронний ресурс]. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5617/1/Problemy%60_vy%60kladannya_oxorony%60_praci.pdf
5. Свириденко А. Ю. Становлення і розвиток основ безпеки життєдіяльності людини як навчальної дисципліни у контексті сучасної вітчизняної освіти. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ідеї К. Д. Ушинського у педагогіці». 20–21 лютого 2014 року, м. Київ. С. 112–117.
6. Безпека життєдіяльності. Навчальна програма [Електронний ресурс]. URL: <https://emergency.vnmu.edu.ua/wp-content/>
7. Леськів Г. З., Верескля М. Р. Безпека життєдіяльності та охорона праці навчальний посібник. Львів, 2018. 262 с.
8. Пуляк О. Виховання культури безпеки у студентів вищих навчальних закладів. Наукові записки. Випуск №7(1). С. 137–140.
9. Залатинський В. М. Створення ефективної системи освіти з питань безпеки в надзвичайних ситуаціях [Електронний ресурс]. URL: <https://www.academia.edu/29596514/>
10. Не просто бомбосховище, а цілий імпровізований підземний університет облаштували в Черкасах [Електронний ресурс]. URL: <https://www.5.ua/regiony/ne-prosto-bomboskhovyshe-a-tsilyi-improvizovanyi-pidzemnyi-universytet-oblashtuvaly-v-cherkasakh-siuzhet-290296.html>